

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора психологічних наук, професора Л.І. Мороз на дисертацію Шахова Владислава Володимировича «Соціально-психологічні чинники становлення професійної самосвідомості майбутніх практичних психологів», подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

У зв'язку з сучасними перетвореннями соціально-економічної сфери нашої країни та воєнним станом, що спонукають суспільство до розвитку нових технологій та знань, зростає й інтерес до проблеми професійної самосвідомості як важливої умови професійного розвитку особистості. Все більшого значення для фахівця набуває здатність бути суб'єктом свого професійного розвитку та самостійно знаходити вирішення соціально та професійно значущих проблем в умовах мінливої дійсності.

Дисертацію Шахова Владислава Володимировича присвячено надзвичайно актуальній темі, оскільки являє собою продуктивну спробу вагомого внеску у вирішення актуальної науково-практичної проблеми становлення професійної самосвідомості майбутніх практичних психологів.

Специфікою професійної діяльності практичного психолога є її спрямованість, передусім, на надання психологічної допомоги іншим. Практичний психолог не просто працює з людьми, а впливає, змінює їхню свідомість. Тому й професійне становлення майбутніх психологів має свої особливості. Відтак центральною ланкою системи їхньої підготовки має бути формування професійної самосвідомості, становлення якої не можливе без врахування провідних соціально-психологічних чинників. Формування професійної самосвідомості у процесі фахової підготовки майбутніх психологів можна забезпечити лише за умов активації як зовнішніх, так і внутрішніх чинників її становлення.

Автором представленої дисертації чітко визначено об'єкт, предмет, мету

дослідження, а також завдання дослідження. Ним гармонійно у психологічному інструментарії поєднано як теоретичні, емпіричні, так і відповідні математичні методи дослідження. Слід також зазначити, що В.В. Шаховим вірно визначено наукову новизну отриманих результатів. Зокрема, ним уперше: визначено поняття професійної самосвідомості майбутнього психолога як відносно стабільної цілісної підструктури особистості, що забезпечує її професійне становлення та самореалізацію у професійній сфері на основі усвідомлення фахових вимог, власних можливостей і емоційно-ціннісного ставлення до себе як представника професійної спільноти; досліджено психологічні особливості становлення професійної самосвідомості практичного психолога впродовж підготовки бакалавра за її складовими: когнітивна, емоційна, поведінкова; виявлено інтегрований характер формування професійної самосвідомості практичного психолога в процесі професійної підготовки та якісні кореляційні зв'язки між її компонентами; визначено вплив зовнішніх (зміст професіограми психолога, наставництво викладачів, зразки діяльності професіоналів) та внутрішніх психологічних чинників (зміст Я-концепції, навчально-професійну мотивацію, ієрархію ціннісних орієнтацій студентів-психологів) на становлення професійної самосвідомості практичного психолога; обґрунтовано модель та програму розвитку професійної самосвідомості майбутнього психолога шляхом актуалізації психологічних чинників засобами активного соціально-психологічного навчання.

Крім того, дисертантом поглиблено та розширено наукові уявлення про сутність понять «професійна самосвідомість», «професійна самосвідомість майбутнього психолога» «соціально-професійна ідентифікація», «професійна Я-концепція», «професійний Я-образ». У дисертації В.В. Шахова набули подальшого розвитку наукові положення про зміст і структурно-функціональні характеристики самосвідомості, а також роль професійної самосвідомості у становленні особистості фахівця-психолога.

Безперечним необхідно визнати і практичне значення дослідження, яке полягає у тому, що апробований пакет психодіагностичних методик для

вивчення соціально-психологічних чинників професійної самосвідомості у студентському віці, а також авторська програма розвитку професійної самосвідомості майбутніх практичних психологів засобами активізації їхніх особистісних ресурсів та розроблені за результатами теоретичного та експериментального дослідження методичні рекомендації для викладачів ЗВО щодо розвитку професійної самосвідомості особистості студентського віку може бути використано викладачами, психологами, соціальними працівниками психологічних служб закладів вищої освіти у їхній практичній роботі зі студентами з метою актуалізації професійної самосвідомості останніх. Крім того, матеріали дослідження може бути використано для змістового забезпечення таких навчальних дисциплін, як «Соціальна психологія», «Конфліктологія», «Психологія розвитку та вікова психологія», «Психологія вищої школи».

У першому розділі «Теоретичні засади становлення професійної самосвідомості студентів-психологів» міститься ґрунтовний аналіз наявних досліджень зарубіжними та українськими науковцями феномену професійної самосвідомості, що забезпечує майбутньому фахівцеві цілісність і визначеність у професійній діяльності. Зокрема, представлено результати теоретико-методологічного аналізу тлумачень сутності понять «самосвідомість», «професійна самосвідомість», охарактеризовано альтернативні підходи щодо визначення її психологічної структури.

Заслуговує на увагу визначення дисертантом психологічного змісту і сутності поняття «професійна самосвідомість майбутнього психолога» – це, на його думку, відносно стабільна цілісна підструктура особистості, що забезпечує професійне становлення та самореалізацію особистості у сфері професійної діяльності на основі усвідомлення професійних вимог, власних можливостей і емоційно-ціннісного ставлення до себе як представника професійної спільноти.

Теоретико-прикладну цінність має виокремлення дослідником на підставі аналізу наукових праць провідних соціально-психологічних чинників становлення самосвідомості майбутніх практичних психологів, зокрема,

зовнішніх (соціальний престиж професії, професіограма психолога, освітня парадигма ЗВО, наставництво викладачів і зразки діяльності професіоналів) та внутрішніх (мотивація вибору професії, навчально-професійна мотивація, професійні ціннісні орієнтації, зміст Я-концепції, рівень рефлексивності та прагнення до саморозвитку).

Позитивної оцінки заслуговують також теоретичні розвідки дослідником структурних компонентів та критеріїв оцінки розвитку професійної самосвідомості майбутнього психолога. Зокрема, заслуговує на увагу висновок автора про те, що професійна самосвідомість є стрижнем становлення фахівця, яка значною мірою визначає успішність його професійної підготовки у закладі вищої освіти та ефективність майбутньої фахової діяльності. У роботі сформульоване авторське визначення професійної самосвідомості майбутніх психологів, виокремлено компоненти професійної самосвідомості (когнітивний, емоційний і конативний), до кожного компонента виокремлено та обґрунтовано відповідні складники.

У другому розділі «Емпіричне дослідження психологічних особливостей становлення професійної самосвідомості у студентському віці» автором дисертації презентовано теоретико-методологічні засади дослідження, описано методичні підходи до вивчення динаміки та детермінації становлення професійної самосвідомості майбутніх психологів. Схвальним є зваженість підходу дисертанта до організації емпіричного дослідження та формування вибірки його учасників у кількості 360 осіб, що проходять професійну підготовку у різних ЗВО.

Позитивним моментом роботи є підбір і апробація психодіагностичного інструментарію для дослідження соціально-психологічних чинників становлення професійної самосвідомості майбутніх психологів; обґрунтування критеріїв, а також визначення якісних і кількісних показників та рівнів їхнього розвитку. Через це науково-практичний інтерес становлять виявлені автором за результатом кореляційного аналізу взаємозв'язки між виокремленими соціально-психологічними чинниками та структурними компонентами

становлення професійної самосвідомості майбутніх психологів. Ці взаємозв'язки дають краще розуміння того, які саме чинники найбільше впливають на становлення професійної самосвідомості студентів. Встановлено, що ефективність процесу становлення професійної самосвідомості майбутніх психологів, з одного боку, пов'язана з такими зовнішніми чинниками, як професіограма психолога, наставництво викладачів та зразки діяльності професіоналів, а з іншого – такими внутрішніми чинниками становлення професійної самосвідомості, як Я-образ, навчально-професійна мотивація.

Коректним є застосування здобувачем методів статистичної обробки даних (методи параметричної статистики: t-критерій Стьюдента, коефіцієнт кореляції Пірсона, дисперсійний аналіз, F-критерій Фішера). Констатуємо, що форма презентації одержаних результатів, ретельність їхнього аналізу та інтерпретації здійснено на високому науковому та професійному рівні.

У третьому розділі «Активізація особистісних ресурсів розвитку професійної самосвідомості студентів-психологів» дисертантом подано методологію, визначено мету психологічного супроводу становлення професійної самосвідомості майбутніх психологів, який передбачав двовекторний шлях її реалізації – мотиваційно-едукативна робота з викладачами і розвивально-коригувальна діяльність зі студентами. Безперечно цінність має обґрунтована та презентована автором структурно-процесуальна модель розвитку професійної самосвідомості майбутніх практичних психологів, ядро якої складають комплексна програма та соціально-психологічний тренінг «Розвиток професійної самосвідомості студентів». Нам імponує те, що основною стратегією запропонованої дисертантом програми є розвиток професійної самосвідомості студентів засобами актуалізації особистісних ресурсів студентів-психологів для розвитку структурних компонентів самосвідомості майбутнього фахівця. Схвальним є також використання дисертантом такої форми активного соціально-психологічного навчання, як тренінг. Підібрані дисертантом тренінгові вправи відповідають критеріям валідності, діяльнісні, продуктивні методи роботи актуалізували самосвідомість

його учасників і сприяли розвитку і гармонізації складових досліджуваного феномену. Результати апробації експериментальної програми розвитку професійної самосвідомості студентів-психологів виявили наявність статистично значущих позитивних змін за переважною більшістю досліджуваних показників, що свідчить про її високу ефективність і доцільність застосування з метою активізації процесу становлення професійної самосвідомості майбутніх психологів.

У цілому зазначимо, що дисертантом у роботі на великому теоретичному та емпіричному матеріалі, послідовно дотримуючись визначених у теоретичній частині методологічних засад, розкриваються та обґрунтовуються її основні положення. При цьому, доведення їх здійснюється автором із належною доказовістю.

Разом із тим при загальному позитивному враженні від опонованої роботи вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження, побажання та рекомендації.

1. На нашу думку, у першому розділі дисертації «Теоретичні засади становлення професійної самосвідомості студентів-психологів» автору, зважаючи на рівень кваліфікаційної роботи, яку він виконав в аспірантурі, бажано було б вийти за межі теоретичних засад досліджуваної проблеми, разом з тим приділивши належну увагу її методологічним засадам. Для цього у нагоді йому стали б дисертаційні дослідження докторів психологічних наук Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини Олександра Кобця і Ольги Гульбс. Цілком доцільним було б акцентування автором більшої уваги саме на тих наукових позиціях, які найбільш тісно пов'язані із завданнями дослідження.

2. Здійснюючи теоретичний аналіз проблеми дослідження, здобувач не завжди аргументовано висловлює власне бачення певних її аспектів, зокрема це стосується особливостей формування професійної самосвідомості у студентському віці.

3. Використовуючи в емпіричному дослідженні цілком достатню кількість психодіагностичних методик, автор не завжди конкретизує алгоритм їхнього застосування.

4. Зважаючи на очевидний авторський доробок, дисертанту доцільно було б включити розробку методичних рекомендацій для практичних психологів з розвитку професійної самосвідомості особистості до завдань дослідження.

4. Щодо оформлення роботи: по тексту зустрічаються непоодинокі русизми, назви пунктів і деякі рисунки, висновки, список використаних джерел не відокремлюються від тексту, у таблицях подані емпіричні результати у відсотках навіть при округленні до сотих не можуть бути з двома нулями після коми; на с. 18-19 ліве поле має інші розміри, при перерахуванні наукових джерел автор деколи значно перевищує 5, намагаючись зазначити усі, замість використання загальноприйнятого «та ін.».

Але викладені вище зауваження, побажання та рекомендації не впливають суттєво на цілком позитивну оцінку самої роботи та тому не знижують наукову і практичну цінність дисертаційного дослідження Шахова Владислава Володимировича. Детальне вивчення його дисертації на тему «Соціально-психологічні чинники становлення професійної самосвідомості майбутніх практичних психологів» дозволяє зробити висновки, що її автор оволодів методологією наукової діяльності, і це дозволило йому якісно та на високому рівні виконати поставлене наукове завдання. Тому дисертацію Шахова Владислава Володимировича є усі підстави вважати самостійним завершеним науковим дослідженням, що виконане на належному науковому рівні, воно відзначається науковою новизною, теоретичною та емпіричною обґрунтованістю отриманих результатів, а також їхньою очевидною практичною значущістю. Отримані дисертантом наукові доробки викладено згідно вимог до наукового стилю, його наукова праця є кваліфікованою інтерпретацією основних положень, що містяться у власному дослідженні, і є цілісною та завершеною.

Результати проведеного В.В. Шахова дослідження одержали належне

висвітлення у наукових публікаціях. За тематикою дисертації опубліковано 27 наукових праць, з яких 1 стаття у виданні, яке індексуються у наукометричній базі Web of Science; 2 одноосібні статті та 1 стаття у співавторстві у наукових фахових виданнях України; 2 статті у зарубіжних наукових виданнях, 7 статей у колективних монографіях, 14 статей апробаційного характеру.

Основні результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес декількох ЗВО України.

Реферат відображає основні результати дисертації. Дисертація і реферат оформлено відповідно до вимог МОН України. Зміст дисертації відповідає вимогам спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Таким чином, дисертаційна робота на тему «Соціально-психологічні чинники становлення професійної самосвідомості майбутніх практичних психологів» виконана згідно з вимогами Постанови Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 «Про порядок присудження наукових ступенів і присвоєння наукового звання старшого наукового співробітника», а його автор Шахов Владислав Володимирович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Людмила МОРОЗ

Підпис Л. І. Мороз завіряю.
Ректор Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини, доктор
педагогічних наук, професор

Олександр БЕЗЛЮДНИЙ

«22» квітня 2024 року